

D'n Uytbeyndel

Nr. 124

Oktober 2026

D'n Uytbeyndel

Nummer 124 - oktober 2026

Dit tijdschrift is een uitgave van

Heemkundekring H.N. Ouwerling te Deurne

welke thans meer dan 500 leden telt.

Het lidmaatschap per 1 januari 2026:

- individueel lid € 20,- per jaar
- gezinslid (geen publicaties) € 5,- per jaar
- jeugdlid (tot 18 jaar) gratis

Individuele leden die in Deurne wonen, ontvangen *D'n Uytbeyndel* naar keuze digitaal of op papier. Leden die buiten Deurne wonen, hebben de volgende opties:

- kosteloze digitale versie van *D'n Uytbeyndel*, of kosteloze bezorging van een papieren versie op een postadres in Deurne
- *D'n Uytbeyndel* elders per post ontvangen kost € 20,- per jaar, te voldoen bij de betaling van de contributie.

Een bestaand abonnement op *D'n Uytbeyndel* zonder lidmaatschap te Deurne kost € 11,50 per jaar; een papieren versie per post kost € 20,- per jaar extra.

Lid worden van deze bloeiende vereniging? Neem contact op met het secretariaat: Heemkundekring H.N. Ouwerling, Stationsstraat 73, 5751 HC Deurne.
E-mail: info@heemkundekringdeurne.nl.

Oplage: 300 stuks op papier, 175 digitaal.

Redactie: Hans van den Broek, Rob van Leuven, Martien van Rijt en Marcel van der Voort.

Opmaak: Marcel van der Voort.

Vormgeving: Bart van Horik.

Druk: Quickprint Deurne.

© 2026. Niets in deze uitgave mag zonder nadrukkelijke toestemming van Heemkundekring H.N. Ouwerling worden gereproduceerd.

Omslag

Bevroren tenen.

Inhoud

	Pagina
Hans van den Broek	Voorwoord 2
Hans van den Broek	'Ik sterf van de kou'. Kou lijden vroeger, be- keken met de kennis van nu. Achtergronden bij het artikel '100 jaar kou lijden in Zuid- oost Brabant' in Uytbeyndel 117. 3
Jan Casper van Beek & Hans van den Broek	Een Deurnes melkmeisje op het Haagse In- ternationaal Zuivelcongres 14
Frans Aarts	Burgemeester Jan Casper van Beek voelt nattigheid 15
Hans van den Broek	Kapelletjes in de gemeente Deurne 23
Hans van den Broek & Hans van Hoek	De breischei 34

Voorwoord bij nummer 124

Hans van den Broek

■ In *Uytbeyndel* 117 gingen we in op de algemene gevolgen van kou lijden in het verleden. Met de nieuwe winter in aantocht kijken we in deze editie naar de overige effecten van blootstelling aan kou. Daarbij is nu de aandacht gericht op het persoonlijke leed dat hieruit voortkwam.

In *Uytbeyndel* 122 beschreven we een route langs onze kapelletjes en andere bezienswaardigheden. Vanuit onze achterban kwam de wens naar voren om een totaal beeld van de kapelletjes in onze gemeente te schetsen. Bij deze dus. Hierbij valt op dat de meeste kapellen van na 1900 dateren. Dat gaf ons meteen de gelegenheid het begrip kapel nader toe te lichten.

Het artikel over de herder in nummer 120 riep de vraag op wat nu een breischei was en hoe die gebruikt werd. Daar bleken de gedachten over uiteen te lopen. Dat lichten we in deze editie toe mede aan de hand van het boekje van Hendrik Wiegersma.

Frans Aarts reconstrueerde de gang van zaken die leidde tot het graven van ons eigen Deurnes Suezkanaal. Het bleek een combinatie van politieke spelletjes, tijdrekken en geld verspillen te zijn. Dit alles werd destijds door onze eigen Herman Ouwerling ongeremd van kritiek voorzien. Lees met een glimlach hoe wij aan zo'n luxe 'kanaal' kwamen. En op de achtergrond zien we dat stiekum ook wel sprake was van rivaliteit tussen Limburg en Brabant.

Een fraaie vondst deed Jan Casper van Beek in zijn familiearchief. Het is een unieke foto van jongedames in Nederlandse klederdrachten. Het bijzondere voor ons is dat zijn tante Erna er op te zien is met een typisch Deurnese poffer. Die hebben we ooit in 2001 beschreven in *Uytbeyndel* nummer 47.

Uit de enquête onder u, lezer, bleek dat u graag las over Deurne zelf in verschillende onderwerpen. Zoiets als dit nummer dus...

De redactie wenst u enkele genoeglijke leesuurtjes.

'Ik sterf van de kou'

Kou lijden vroeger, bekeken met de kennis van nu. Achtergronden bij het artikel '100 jaar kou lijden in Zuid-oost Brabant' in *Uytbeyndel* 117.

Hans van den Broek

Vroegere huizen waren koelkastwarm

■ Wanneer we lezen over de huizen waar onze voorouders in woonden, lopen ons soms de rillingen over de rug. En hoewel ons huidige beeld van de hel uitgaat van een grote brandende vuurzee, meende men in de middeleeuwen dat die bestond uit een grote ijsmassa. In Dante's *Inferno*, van

Afbeelding 1 en 2. De duivel en de zondaars zitten vastgevroren midden in de hel.

rond 1310, is de hel bevroren. De duivel Lucifer zit midden in de hel ingevroren in een meer van ijs, de zogenaamde Judasput.

25-2-1709 Kroniek Jan Goort Hoeben

'In het jaar 1709 is het een harde winter geweest; het duurde 77 daagen achter elkaar. Het was in Januari zo fel kout, dat de mensen bijna niets konden verrigten; van den 25n op den 26n Februari vroom het op een nagt vier duim dik; daar is ook grote armoede geleden in die twee koude winters.' Uit deze tekst van Jan Goort Hoeben blijkt dat het gewone leven bijna tot stilstand kwam tijdens hevige koude.

Kijken we naar manier waarop onze voorouders woonden, dan vallen ons meteen de armzalige huisjes op. Dat wordt nog erger, als we vernemen dat de gemiddelde temperatuur in de vroegere boerderijen maar vier of

vijf graden hoger was dan de buitentemperatuur! In de winterdag komt dat overeen met de temperatuur van onze huidige koelkasten.

Ook op andere manieren is het mogelijk een beeld te krijgen van de vroegere temperatuur in huis. Zo blijkt dat de gemiddelde kamertemperatuur in West-Europa in de zeventiende eeuwse stad op 15°C lag. Oude maatkolven en maatlinders waren geijkt op 15°C. Wij zelf kennen de toepassing van spouwmuren vanaf 1945. Met toenemende isolatie en dankzij aardgas wordt de gemiddelde temperatuur in onze huizen na 1980 hoger dan 19,5°Celsius.

Muren van wilgentakken en leem

De muren van een middeleeuwse boerderij waren maar dun. Ze waren gemaakt van een vlechtwerk van loodrecht op elkaar staande wilgentakken. De tussenliggende ruimtes waren opgevuld met een mengsel van leem, kalk, stro en paardenzeik. Dit opvulmateriaal noemde men vitselstek/stakken.

Afbeelding 3a en 3b, detail. Raam met losse ruitjes, gezet in lood, achter een luik.

Pas vanaf de 18e eeuw gaat men er mondjasmaat toe over bakstenen te gebruiken voor het bouwen van muren. In de 19e eeuw begint men massaler eensteensmuren te zetten. Dat was toen een enorme verbetering. Maar in onze ogen, gewend als wij zijn aan dubbelsteens en ook nog eens geïsoleerde muren (pakweg vanaf 1945), waren dat toch maar koude huizen.

Men probeerde op allerlei manieren de kou buiten te houden. In de afbeeldingen van oude boerderijen zie je kleine raampjes waar vaak houten luiken voor zitten. In de ramen zit doek, aan elkaar genaaide varkensblazen, afgeschraapte dierenhuiden of heel zelden stukjes glas. Er is meestal

Afbeelding 4. Raam afgesloten met een doek.

ook maar één buitendeur, die midden in de woonkamer uitkomt. En rond die deur zaten veel tochtende kieren.

D'n Herd

In huis speelt alles zich af rond de stookplaats. Soms is dat gewoon een kuil in een lemen, later bakstenen, vloer. Men gebruikt een open vuur, d'n herd, waarboven ketels hangen te pruttelen. Aanvankelijk is er in die oude boerderijen zelfs geen schoorsteen. De rook trekt weg door een opening in het dak of een klein luikje. Vanwege brandgevaar gaat men ertoe over om een centrale stookplaats met een brandwerende muur te metselen. Daar zit dan wel een schoorsteen aan. Tegen die muur gaat men na enige tijd achter het vuur een gietijzeren plaat zetten. Die plaat weerkaatst de warmte de kamer in. Tegelijkertijd houdt ze de warmte wat langer vast.

Voor optimaal gebruik van de warmte staat (vanaf de 18e eeuw) een kachel in het midden van de ruimte. Deze centrale plek, is tevens de bron van licht in huis. Het is binnen altijd duister. Kaarsen branden is duur.

In het koude jaargetijde zat men na het werk meestal rondom 'd'n herd'. Door dicht bij elkaar te zitten gebruikte men onbewust het voordeel van de warmte die ieder zelf afgaf. Maar de meeste warmte kwam dus van voren uit den herd en dan bleef de rug koud. Hiervan is de kreet bekend gebleven: 'van veurre smelten en van achteren bevrozen!' Echte kachels kon men zich pas na 1850-1880 op grotere schaal permitteren.

Veel afbeeldingen tonen dat men met blote voeten of benen of opgetrokken rok naar het vuur toe gedraaid zat. Soms had men een stoel met hoge rugleuning of een kamerscherm achter in de rug. Af en toe zie je het gebruik van een stoof met een gloeiend kooltje erin die je onder je voeten of rok kon zetten.

Afbeeldingen 5 en 6. Zich warmen rond de open haard.

Bekend in de volksmond is verder de bakermat. Dit was een gevlochten rieten mand waar een kraamvrouw of baker met het kind in kon zitten. De achterzijde had een opstaande rugleuning zodat je minder last van kou en tocht had. De open voorzijde stond naar de vuurplaats gekeerd.

Warmte van dieren

Maar dieren en mensen produceren zelf ook warmte. Een volwassen persoon geeft per uur 75 tot 100 Watt aan warmte af en een koe liefst 700

Watt. Het is dus niet vreemd dat in menige boerderij de stal aanvankelijk een onderdeel van de huiskamer is. Later worden slaapkamertjes aangebracht bij de stal voor inwonende knechten en kinderen. Dat blijkt overigens een ernstige bijwerking te hebben. Bij de tuberculosebestrijding ontdekt men rond 1900 dat oude hoestende tu-

Afbeelding 7. Bakermat.

Afbeelding 8. Synode van Dordrecht in 1619: overdag hangen gordijnen voor de ramen tegen de kou.

berculeuze koeien de kinderen of personeel die op stal slapen, besmetten. Aparte slaapkamers ontstaan vanaf 1900.

Warm voedsel

Het is begrijpelijk dat men in koude tijden graag warm voedsel at zoals pap, soep of koffie. Gevoelsmatig zal het de bewoners een aangenaam gevoel gegeven hebben. Moderne berekeningen laten zien dat de bijdrage aan de lichaamswarmte helaas uiterst minimaal is. Als een volwassene een flinke kop warm-hete koffie drinkt, stijgt zijn lichaamstemperatuur hoogstens met 0,1° Celsius.

Een warm bed

Doordat de muren slecht isoleerden, sliep men van oudsher in een alkoof of bedstee. Die 'beddenkast' stond natuurlijk ook in die ene woonkamer. Maar als het koud was, stookte men niet onnodig lang de haard hoog op. Dat kostte alleen maar kostbare turf of brandhout. Dus ging men vroeg naar bed. Eventueel werd een bed voorverwarmd met een beddenpan, hete stenen, een warmwaterkruik of een doek die voor de haard gehangen had.

De baby lag meestal in een kistje aan het voeteneinde van de ouderlijke bedstee. Zo moest het kindje gespaard blijven van de tocht, die altijd door de huizen waaide. Overigens blijken met name pasgeboren baby's in de eerste week van hun leven erg gevoelig te zijn voor een te koude omgeving. Met name in de winter overleden veel meer baby's in de eerste levensdagen.

Wat betreft de oudere kinderen gold weer dat meer kinderen samen in één bed elkaar lekker warm hielden. Nadeel was wel dat als er eentje luizen of haarschimmel had, de anderen snel besmet werden. In die bedstee stikte het verder van de vlooiën en de wandluizen.

Binnenshuis een muts op

Om te zware afkoeling te voorkomen proberen wij ons door kleding zo goed mogelijk te isoleren. En hoewel maar 8% van de lichaamswarmte vanuit hoofd en hals verloren gaat, is het beter langdurig onnodig warmteverlies te vermijden. En dus droegen mensen vroeger binnenshuis stevast een hoed danwel muts en bij het slapen gaan een slaapmuts. Daarnaast wikkelden vrouwen vaak een sjaal om de hals.

Afbeelding 9 (boven) en 10 (onder). Voetstoof en handstoof. Mutsen op het hoofd.

Wat zijn de nadelen van een te koud huis?

Nu weten we dat wie in een te koud huis woont minder energiek is en vaker depressief gestemd. Men heeft meer last van pijnlijke en stijve kniën en heupen. Maar wie stijf is breekt sneller een heup. Dat leidde vroeger bijna altijd binnen een jaar tot de dood vanwege de bedlegerigheid. In een koud huis verloopt griep of een verkoudheid veel feller, groeien baby's slechter en hebben kinderen

meer astma. Overigens blijkt het wel zo te zijn dat als je regelmatig kou lijdt je hier gewend aan raakt.

Buitenshuis is de kou soms dodelijk

Enkele streekgebonden voorbeelden van overlijden door de kou.

1721 Verwarde man gaat in nachthemd naar buiten

Op 15 december 1721 onderzoekt de Deurnese chirurgijn Cornelis de Loyer de overleden Peter Teunis van Hoof. Zijn zoon en dochter verklaren dat Peter sinds veertien dagen 'simpel en slegthoofdig' (dement) was. Peter was in de vroege ochtend, toen het nog donker was 'in zijn hemd, allenig, niets anders aan hebbende, van zijn bed opgestaan en het huys uytgegaan'. Ze kinderen hebben hem dood in een slootje gevonden. De chirurg vindt geen aanwijzingen dat hij door iemand of zichzelf van het leven beroofd is. Hij is absoluut van mening dat Peter door de grote tegenwoordige koude en't water waar hij in heeft gelegen, is bevangen, en bijgevolg, noodzakelijkerwijs wel moest sterven.

1743 Overmoedige gevangenen ontsnappen

Op 27 november waait overdag een koude oostenwind en is de temperatuur 3° Celsius. Uit de gevangenis van het kasteel van Deurne ontsnappen 's nachts twee met de voeten aan elkaar geketende landlopers-dieven: Hendrick Henskens en Henderick Mergelberg. Zij vluchten door de Peel richting Venray. Hendrik Henskens overlijdt tijdens de vlucht door vermoeidheid, koude en 'gebreck van voedsel'. De andere Henderick heeft nu een zeer zwaar 'blok aan zijn been'. 'En alsoo wierd den dooden de bewaarder van de levenden delinquent, Henderick Mergelbergh.' Het koppel wordt weer opgepakt en teruggebracht.

1786 Drie mannen overlijden in de sneeuw

Op 6 maart 1786 vriest het stevig met een temperatuur van -6° Celsius. Verder sneeuwt het. Drie Weertenaren bezoeken die dag de markt in Budel. Ze willen voor het donker weer in Weert zijn. Na het drinken van een goede borrel (maar niet teveel) gaan ze op weg. 'Het was seer kout, den gront passable met sneeuw bedeckt'. Ofwel de weg is door de opgewaaide sneeuw slecht te zien. Ze raken de weg kwijt en gaan ieder voor zich rondwalen. Als men ze massaal gaat zoeken vindt men de drie doodgevroren terug. De derde had een groepje huizen net niet bereikt.

1826 zwakzinnige in de sneeuw omgekomen

In 1826 is januari een relatief koude maand. Op 15 januari vindt een schaapherder het dode lichaam van de 35 jarige Nicolaas Klaasse. Nicolaas was 'staark laboreerende aan vallende ziekte' (leed zwaar aan vallende ziekte) en was ook zinneloos (zwakzinnig). Herder Leonardus Manders, die bij zijn schapen in de Peel was, zag dat zijn hond tegen iets blafte. 'Toen ik daar naar toe liep zag ik een menselijk gezicht boven de sneeuw uit steken terwijl de rest van het lichaam met sneeuw bedekt was.' Hij herkende zijn buurman Nicolaas Klaassen.

1828 Een dood gevonden persoon is niet vermoord

De commissaris van het district Helmond gaat in op de vele (valse) geruchten over een moord in 'de Somersche heide'. Het blijkt dat iemand afgelopen december door de mist van de weg is afgedwaald en vervolgens bevroren is. Er is dus geen sprake van een misdaad.

1831 Wilhelmina komt niet terug van het turf halen

De dertigjarige weduwe Wilhelmina van Neerven uit Deurne is op 27 januari 1831 door bevriezing om het leven gekomen. Dokter Rousseau onderzoekt de dode vrouw en verklaart dat zij 'van de vorst bevangen, tengevolge van dien plotseling gestorven is.' Haar vader geeft aan dat zij gisteren middag met een zak was uitgegaan ten einde enige turven in de Peel te halen. Meestal keerde ze dan niet terug voor de avond. Nu was ze wel erg lang weg gebleven. Vanwege het koude en onstuimige weer, 'met aanhoudende zware sneeuwbuijen', werd hij erg ongerust. Om half elf 's avonds gaat hij haar met vijf burens zoeken. Men vindt in de heide in de nabijheid van de Warande, een vierde uurs boven de watermolen, de zak met enige turven en, zes passen verder, Wilhelmina. Ze lag in een laagte 'geheel verstijfd en levenloos en bijna onder de sneeuw bedolven'. Zij hebben Wilhelmina naar het huis van haar vader gebracht.

1788 bevroosen teenen

Soldaat Jan Francis van Hoek verklaart op verzoek van advocaat Pieter van Moorsel te Helmond: 'dat ze op 22 dec. 1788 onderweg waren naar Maastricht. Maar tegen de avond, aangekomen bij de Hulscher Hoeve, onder Mechelen aan de Maaze, waren de teenen van beide voeten van de Weledele Heer 'bevroosen'. Dat Van Moorsel niet in staat was om verder voort te gaan.' Jan is bijgevolg enige dagen bij de Weledele Heer verbleven zonder verder te gaan.

1837 In april schaatst men nog

Citaten uit de Kroniek van Jan Goort Hoeben: 'den 9n April 1837 rijden de jongelinge nog al op de schaatsen op Lijssel kermiszonntag.... Wij logeerden in het bakhuijs..., bij een warme kaggel zaten wij gaarne; de schutbroeders hadden grote armoede geleden, want daar lag nog dikke sneeuw; als wij smorgens naar de kerk gingen slipperden wij nog over het ijs.' En tot slot 'dat de mijskes gaarne wilde dansen om hunne voeten te verwarmen om dat de tenen koud waren.'

1831 Schoorstenen afbreken vanwege extra belasting of inkwartiering

Het is 1831 en er is oorlog met België. Er worden militairen bij burgers ingekwartierd. De districtscommissaris van Helmond rapporteert:

Bij het naderen van de winter hebben de ingekwartierde officieren, verzocht om de rookgang van de bij hen toegemetselde schoorsteen weer te openen. Aan dit verzoek werd merendeels goedwillig voldaan. Doch sommige ingekwartierden zijn na weigering eigenhandig aan het werk gegaan, om niet in de koude te hoeven blijven zitten. En dan komt de aap uit de mouw waarom de schoorstenen dichtgemetseld waren: 'Moet er nu over deze schoorsteen belasting betaald worden?' En verder schrijft hij: 'Ook heerschen thans overal de pokken. Intussen is het zeker dat deze pokken sedert de ingevallene koude kwaadaardiger geworden zijn, en dat de sterfte toeneemt. Ook onder de gecantonneerde militairen is reeds menig slachtoffer weggerukt.'

In 1834 speelt nog steeds hetzelfde probleem

'Ten aanzien der haardsteden is mij de laatste twee jaren meermalen een verschil van eenen zeer onaangename aard voorgekomen. Het is bekend dat de derde haardstede (plek om te stoken) het grootste bezwaar in de belasting aanbrengt. Veele ingezetenen van den enigzins bemiddelden burgerstand, die vroeger drie haardsteden hadden, hebben door de toenemende belastingen een van deze schoorstenen afgebroken of onbruikbaar gemaakt. En dan kunnen ze hiervoor niet door de belasting aangeslagen worden.

Bij deze ingezetenen moeten de officieren ingekwartierd worden. Die verlangen ene kamer waarin gedurende het wintersaizoen gestookt kan worden. Men kan van hen niet vergen dat zij in de koude zullen zitten. Zij bieden ook meestal aan om de benodigde brandstoffen zelf aan te kopen of voor hun rekening te nemen.

Maar de bewoners van die huizen beweren geen stookplaatsen te hebben. Het lijdt geen twijfel of sommige bewoners hebben de schoorstenen doen amoveeren (verwijderen), niet zozeer om de belasting te ontwijken als wel om zich van inkwartiering te bevrijden, doch dit kan niet bewezen worden. Nu wordt de inkwartiering aan anderen opgelegd die wel stookplaatsen hebben. Maar hieruit ontstaan gegronde klagen dat deze burgers ten plaisiere van anderen bezwaard worden.'

1837 Het is koud in school

Aan de heren Gedeputeerde Staten der provincie Noord-Brabant. De commissaris van het 4e district, rapporteert over de gemeente Bakel en Milheeze, 1837.

'Hoedanig is de staat van het onderwijs in de gemeente?

Dat hoezeer de gemeente jaarlijks 30 gulden tot verwarming van het schoollokaal toelagde, en de turf in Bakel zeker niet duur is, de kagchel echter in de school zo slecht gestookt wierd, dat de kinderen het van koude in de school niet konden houden.'

1879 Schoolmeester klaagt

Schoolmeester Clement D'Haene klaagt bij burgemeester en wethouders van Deurne op 11-1-1879 over 'de brand' (het stoken van de kachel): dat hij beter steenkolen dan slechte turf kan stoken. Het is zo koud voor de kinderen. Zelfs de oudere leerlingen op de avondschool kunnen het niet meer uithouden.

1929 Fraters sluiten de school

De Fraterschool te Deurne is wegens koude tot nader aankondiging gesloten; daar de kinderen op verre afstand wonende, zich niet door de kou konden begeven.

Afbeelding 11. Voor de open haard staat een zogenoemde 'heen en weer bank'. Als een kant van je lichaam te warm werd ging je aan de andere kant van de bank zitten. De rugleuning klapte je gewoon om (met permissie van Slot Loevesteyn).

1942 Vacantie vanwege de kou

Kort na Nieuwjaar begon het streng te vriezen. Er viel ook veel sneeuw. Hard moest er gestookt worden. De voorraad steenkolen voor onze school was maar gering, en er kwam maar niets bij. 't Gevolg was, dat er vakantie moest gegeven worden. Die heeft toen ongeveer 'n maand geduurd. De centrale verwarming van ons (Fraters)huis gebruikte toen ook heel wat cokes. De voorraad verminderde ook onrustbarend. Er kwam maar geen aanvulling. Om niet helemaal in de kou hoeven te zitten werd besloten in de refter 'n kachel te zetten, de verwarming te doven en leeg te laten lopen. We hebben ze het hele voorjaar niet meer kunnen gebruiken.

1962 Zelfs in het gemeentehuis is het koud

Archivaris Van Emstede werkt in het gemeentehuis op de eerste verdieping in een kamer met een betonnen vloer. Hij klaagt in 1962 bij het gemeentebestuur dat hij daar in de wintermaanden erg koude voeten heeft en vraagt om plaatsing van een houten vloer. Burgemeester en wethouders besluiten daarop dat er geen nieuwe vloer zal worden gelegd maar dat hij voor rekening van de gemeente ten behoeve van zijn werkzaamheden een paar klompen mag aanschaffen.

De haard geeft te veel hitte

Als de schepenen van Bakel op een koude winterdag rond de haard gezeten zijn, verspreidt die veel te veel hitte. Om 't vuur te matigen, smijten ze er 'koude turf' op. Pas als ze zien dat de hond van de burgemeester, die zich ook aan 't vuur warmt, achteruit gaat zitten, begrijpen ze, dat ze zijn voorbeeld moeten volgen om niet gebraden te worden. Vandaar dat men in de Meierij, als een vuur te fel brandt, zei: Breng kouden turf!

Een Deurnes melkmeisje op het Haagse Internationaal Zuivelcongres

Jan Casper van Beek en Hans van den Broek

De klederdracht van melkmeisjes in de elf Nederlandse provincies in 1953

■ Op 23-26 juni 1953 is oud-burgemeester Van Beek aanwezig op het Internationaal Zuivelcongres te Den Haag. Zijn dochter Erna vergezelt hem. Deze bijeenkomst is een ideale gelegenheid voor publiciteit en promotie van de Nederlandse zuivelproducten. Dus wordt een nostalgische foto gemaakt van jonge dames die hun provincie vertegenwoordigen. Elk van de elf dames is gekleed in de kleding die typisch is voor haar provincie.

Erna van Beek, tweede van rechts, vertegenwoordigt Brabant en draagt bovendien een karakteristieke Deurnese poffer. Vermoedelijk zijn de dames aangeduid als typische melkmeisjes van het platteland.

Burgemeester Jan Casper van Beek voelt nattigheid

Frans Aarts

■ *Nabij de Venrayse kant van de grens met Deurne ligt een verhoging die voor een waterscheiding in het veengebied zorgt. Ten oosten daarvan blijft regenwater in Limburg en stroomt in noordoostelijke richting snel naar de Maas. Ten westen daarvan stroomt het Brabant in, en komt pas bij Den Bosch in de Maas terecht. Van oorsprong zijn de beken in Peel en Kempen kronkelig en smal, met weinig verval. Bovendien hinderen watermolens de doorstroming. Na veel regen stuurt een gemeente het water zo snel mogelijk naar de burens. Dat mag, omdat er tot 1920 in het oostelijk deel van Brabant geen waterschappen zijn die het beheer over een groter gebied wettelijk regelen. Stroomafwaarts treden de overbelaste beken dan buiten hun oevers, met schade aan gewassen en dus boze boeren. Zolang de Peel een veenmoeras is, draagt ze weinig bij aan die wateroverlast. Door de sponswerking van het veen krijgt regenwater veel tijd om te verdampen, of om traag in de bodem te zakken. Vanaf het midden van de 19de eeuw verandert dit. Voor het commercieel afgraven van het veen moet er eerst ontwaterd worden. Nog ingrijpender is de daarop volgende ontginning tot landbouwgrond. Te natte grond doet de wortels van de gewassen afsterven. Men graaft daarom sloten naar bestaande beken, die daardoor na een regenperiode meer water te verwerken krijgen. Dat leidt stroomafwaarts tot extra schade. Plannen voor vervening en ontginning worden daar dan ook scherp in de gaten gehouden.*

Deurne komt Bakel te hulp

In 1896 gaat in Bakel het gerucht dat Venray de Heijdsche Peel gaat ontwateren. Die grenst aan Deurne, tussen de spoorlijn bij Griendsveen en de Kraaienhut aan de Langstraat. Aannemelijk is dat het water dan in de Kaweische Loop geloosd wordt, de beek op de grens van Bakel en Deurne. Het water zal dan in Deurne eerst door het Bivak en vervolgens door de Kwadestaart gaan, het gebied tussen de Langstraat en de weg naar Milheeze. Bakel verzoekt Deurne die doorvoer van Limburgs water te beletten. Het gerucht blijkt waar. De firma Steegh heeft van Venray 100 ha veengrond gekocht, voor de productie van turfstrooisel. Deurne is aan haar kant van de grens al bezig met vervenen en heeft daarvoor een sloot gegraven die in verbinding staat met de Kaweische Loop. De firma Steegh

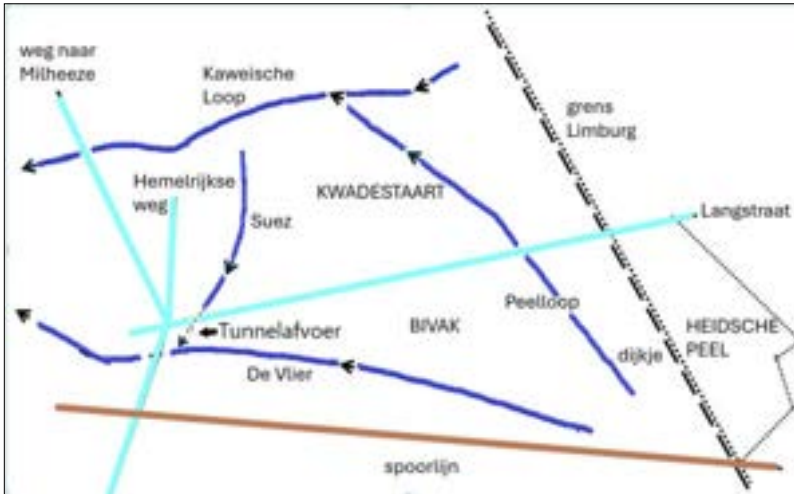
maakt ongevraagd een verbinding met de sloot. Deurne gooit die weer dicht, tot tevredenheid van buurgemeente Bakel, met als motief dat het verboden is om op de grond van een ander te graven.

De burgemeester van Deurne verslikt zich in zijn koffie

Het blijft verder rustig tot november 1917. Dan schrijft de gemeente Venray dat men de Heijdsche Peel wil ontwateren via het grondgebied van Deurne. Daarvoor is een plan gemaakt door de opzichters van beide gemeenten, dat de instemming heeft van de inmiddels vertrokken burgemeester Klaas Laan. Het plan is al geruime tijd klaar, maar helaas, zo laat Venray weten, heeft Deurne daarna niets meer van zich laten horen. Men wil nu toch echt snel overleggen hoe dit plan wordt uitgevoerd.

Deurne is aan haar kant van de grens al stevig aan het ontginnen, de eerste boerderijen op het Bivak zijn gebouwd. Voor ontwatering is op 400 meter van de grens de Peelloop gegraven, die het water op de Kaweische Loop loost. Onvoldoende, rapporteert de Grontmij in 1920. Het is niet verantwoord daar boerderijen te vestigen, doordat de Kaweische Loop te weinig capaciteit heeft om de Bivak-ontginning bij veel regen voldoende droog te houden. De eerste erfpachtboeren komen van elders, en hebben daar mogelijk geen weet van. In 1924 blijkt het gelijk van de Grontmij. Na een plensbui in mei lijden de boeren veel schade, wat de gemeente als verpachter van de grond bagatelliseert.

Aannemelijk is dat Jan Casper van Beek, dan nog geen maand burgemeester, bij het lezen van de brief uit Venray zich in zijn koffie verslikt. Deurne is enkele jaren daarvoor aan de slag gegaan met het ontwateren van de Kwadestaart, om verdere ontginning ook daar mogelijk te maken. In 1915 is de weg naar Venray verhard en de weg naar Milheeze is binnenkort aan de beurt. Door de betere ontsluiting wordt het vestigen van boerderijen er een stuk aantrekkelijker. Water stroomt van hoog naar laag, dus de meest voor de hand liggende oplossing is het lichte verval van het gebied te benutten en het water op de Kaweische Loop te lozen. Maar men wil die beek niet nóg meer belasten, het zou ruzie met Bakel betekenen. Ook eigen reeds ontgonnen grond in de buurt van die beek loopt gevaar. De oplossing is het water de andere kant op te sturen, door het verval om te keren. De te graven waterloop zal dan uitmonden in de Vlier, ongeveer bij het Kleine Kasteel. Dat houdt in dat de bodem van de waterloop richting de Vlier iets moet aflopen, waardoor de sloot bij de monding ruim dieper moet zijn, temeer doordat bij de monding een stevige verhoging ligt.

Afbeelding 1. Waterlopen en gebiedsbenamingen.

Vroeger stond er een boerderij met de toepasselijke naam De Bult. Onverwacht blijkt het zand daar van een zodanige samenstelling dat de hoge slootkanten telkens instorten en de watergang dan verstoppert, waardoor het water toch weer de andere kant uit wil. Verbreden van de sloot en afdekken van de slootkanten helpen onvoldoende, de boel slijt telkens dicht. Uiteindelijk zit er niets anders op dan de laatste 300 meter te ondertunnelen. De dure soap wordt amusant verslagen door het dagblad *De Zuid-Willemsvaart*, waarvan Hendrik Ouwerling hoofdredacteur is. In de volksmond krijgt de waterloop al snel de spotnaam Suez, naar het kanaal dat in 1869 door de Egyptische zandwoestijn werd aangelegd. Zo zal de waterloop later ook officieel gaan heten.

Het bestuur van Deurne, dat veel moeite doet de Kaweische Loop niet extra te belasten met water van de Kwadestaart, en daarvoor met spot wordt overladen, peinst er niet over om via datzelfde Kwadestaart de Limburgse gemeente Venray in staat te stellen dat wel te doen. Er zijn al wel plannen in de maak om de capaciteit van de Kaweische Loop te verbeteren, maar die zijn nog lang niet rijp. Een gehaaid bestuurder als Van Beek wint tijd door een conferentie te beleggen over 'de bredere aanpak van de waterhuishouding van de streek'. Daarvoor worden ook de buurgemeenten Vlierden en Bakel op het gemeentehuis uitgenodigd. De burgemeester kiest een dag waarop Venray heeft aangegeven verhinderd te zijn, wat

uiteraard wrevel wekt. Bakel ziet in de uitnodiging voldoende reden om direct bij de provincie Brabant bezwaar aan te tekenen tegen het voorname van Venray. Na het overleg tussen de Brabantse gemeenten is er in de Kraaienhut alsnog een overleg tussen Deurne en Venray, maar de burgemeester noteert dat dit 'geen concrete resultaten opleverde'. Voor hem betekent het tijdswinst. Het overleg strandt en Deurne voelt zich voorlopig veilig achter een dijkje tegen de grens met Venray. Dat dijkje zal het water

Satirische commentaar, in *De Zuid-Willemsvaart*, op de aanleg van het 'Peelsche Suez-kanaal'

20-11-1915

Zelfs het plebs, dat bij het graven van de gracht zijn arbeid verricht had, waarvoor het zijn loon had ontvangen lachte met de menigte mee, ja, zette de kroon op de mislukte onderneming, door de gemaakte waterlossing, die zoo droog bleef als een kurk, te gebruiken als fietspad. Geheele rijen wielrijders kon men over den diepen bodem van het pas gebouwde kanaal zien voorbij snorren, die al gekscheerend en jolend van genot en vreugde, hulde brachten aan den vindingrijken ontwerper van het Peelsche Suez-kanaal, daar zij aan hem alleen deze heerlijke fietsbaan in die dorre zandwoestijn te danken hadden.

15-09-1917

Het Suez-kanaal heeft den laatsten tijd bijzonder veel belangstelling getrokken van vreemdelingen, die in grooten getale de beroemde waterwerken van onze energieke bazen kwamen bewonderen. De toestand van het zieke kanaal is met den dag verergerd, doordat de afzakkingen en instortingen voortdurend aanhouden, tengevolge waarvan het doorlaatvermogen op sommige plaatsen nog nauwelijks tien centimeter breed is. Nog één regenbui in die dorre droefzandwoestijn.... en de oevers van den beruchten waterweg zullen tot elkander komen en de thans nog geringe strooming zal dan geheel en al hebben opgehouden. Belangstellenden, die nog water door het kanaal willen zien vloeien, moeten zich spoeden!

voorlopig in Limburg houden en tien jaar later tot op provinciaal niveau voor opwinding zorgen. Intussen gaat de burgemeester verder met het organiseren van een totaalplan voor de ontginning van het hele Peelge-

bied, inclusief een afdoende afwatering. De Eerste Wereldoorlog leerde het belang van voedselproductie, Nederland ontsnapte ternauwernood aan honger. Ontginning van de woeste gronden van de Peel kan voor meer voedselzekerheid zorgen. In 1918 wordt voor dat doel de Vereniging Peel-belang opgericht, met zwaargewichten uit de politiek en het bedrijfsleven. Van Beek wordt de voorzitter. Maar naarmate de tijd verstrijkt, vervagen de lessen uit de oorlog en de crisistijd breekt aan, met serieus geldgebrek bij de overheid. Het Peelplan blijkt te ambitieus en sneuvelt rond 1925. Burgemeester Van Beek houdt er wel uitstekende contacten met bestuurders in Den Bosch en Den Haag aan over. Bovendien komt hij in het bestuur van het recent opgerichte waterschap 'Stroomgebied de Aa'.

Afbeelding 2. Bezoek notabelen aan aanleg duiker in Kaweische Loop, onder de te verhardende Milheezeweg (1922).

In 1927 barst de bom

En zo wordt het 1927, als de bom met een enorme knal barst. In augustus van dat jaar schrijft de nieuwe burgemeester van Venray aan zijn collega J.C. van Beek dat men toe is aan ontginnen van de Heijdsche Peel, waarvoor de waterafvoer moet worden geregeld. Volgens hem is het dijkje tegen de grens in 1915 aangelegd voor het vervoeren van materialen voor het verharden van de weg Deurne-Venray. In goed overleg tussen beide gemeenten zijn toen duikers aangebracht, zodat het water uit de Heijdsche Peel naar Deurne kan afvloeien. Maar de duikers worden door

Afbeelding 3. Watermolen in de Vlier bij het Oude Kasteel in 1930, toen het water van Het Suez nog daarheen stroomde.

inwoners van Deurne keer op keer verwijderd. Venray heeft meermaals gevraagd daar een einde aan te maken, maar zonder succes. Nu men het gebied gaat ontginnen staat Venray deze toestand niet langer toe. Door indijking belemmert Deurne het recht op natuurlijke afwatering. De burgemeester is naar Deurne gereisd om daar met Van Beek over te praten, maar heeft hem niet kunnen treffen. Aan het achtergelaten verzoek contact op te nemen is geen gevolg gegeven. Vandaar de brief.

Hoewel die brief enkel aan de burgemeester is gericht legt die hem voor aan het voltallig college. Dat acht zich niet bevoegd besluiten te nemen; beslissingen over ingrepen in de waterhuishouding zijn voorbehouden aan waterschappen, in dit geval aan het waterschap 'Stroomgebied de Aa'. Burgemeester J.C. van Beek adviseert zijn Venrayse collega contact op te nemen met de watergraaf van het waterschap en met de voorzitter van de 6de en 7de afdeling ervan, waar Deurne onder valt. Die voorzitter is J.C. van Beek. De Heijdsche Peel ligt weliswaar in het 'Stroomgebied de Aa', het gebied waarbinnen het regenwater uiteindelijk in de Aa terecht komt, maar valt buiten het 'Waterschap Stroomgebied de Aa', dat bij de grens met Limburg ophoudt. Over opname in dat waterschap en een overeenkomst over waterafvoer langs kunstmatige weg kan dan, volgens Van Beek, door het Dagelijks Bestuur van het waterschap worden gesproken. Maar

Afbeelding 4. Het huidig eindpunt van Het Suez.

hij waarschuwt alvast dat de schade, die door kunstmatige afwatering verderop ontstaat, door de eigenaren van de afwaterende gronden vergoed moet worden. Zo zijn de reglementen nu eenmaal.

Maastricht verzoekt Den Bosch de gemeente Deurne tot de orde te roepen

Venray reageert witheet. Het recht op natuurlijke afwatering naar de Aa staat volgens haar onomstote-

lijk vast en die wordt thans door indijking kunstmatig belemmerd. Omdat Deurne “niet genegen is een oplossing met ons te treffen” Wendt men zich tot de Gedeputeerde Staten van de provincie Limburg. Die verklaren de klacht van Venray gegrond en vragen Gedeputeerde Staten van Brabant ervoor te zorgen dat Deurne de waterwerken met spoed herstelt. Den Bosch vraagt Deurne om haar visie op de affaire. Deurne neemt daarvoor acht maanden de tijd en schrijft dan dat natuurlijke afwatering inderdaad een recht is, maar dat er geen recht bestaat op onnatuurlijke afwatering, dus via duikers of gegraven sloten. Volgens Deurne werd het lage dijkje tegen de grens met Venray al in 1716 opgeworpen, niet als waterkering maar om de grensscheiding af te bakenen tussen de Verenigde Nederlanden en het Hertogdom Gelre. Dat dijkje moet voorkomen dat men bij de ander “turf graaft, heide maait, runderen weidt of bijenkorven zet”. Daar zijn documenten van. Venray stelt dus onterecht dat dit dijkje vrij recent in goed overleg is aangelegd, inclusief de duikers. Bovendien worden die duikers niet verwijderd door inwoners van Deurne maar doet de gemeente dat zelf, omdat ze illegaal zijn. De ruzie tussen Brabant en Limburg loopt hoog

op en concentreert zich op de reikwijdte van het recht op natuurlijke afwatering. Deskundigen worden ingevlogen, doen onderzoek, men vergadert en voorstellen worden intensief besproken. Voor Deurne is dat allemaal tijdswinst. Van Beek is vanuit zijn positie in het waterschap uitstekend op de hoogte van de trage voortgang van de plannen om ondermeer de Kaweische Loop te verbeteren.

Men wordt het eens

In oktober 1931, vier jaar na de clash, wordt men het eens. Venray mag gaan afwateren op de Peelloop, die uitmondt in de Kaweische Loop, maar moet Deurne op voorhand 2.500 gulden betalen, voor de kosten van grondwerk. Spoedig daarna begint het waterschap met het rechtekken en verbreden van de Kaweische Loop, als werkverschaffing. In 1935 is de klus geklaard en lijkt extra water uit de ontginningen in de Peel geen probleem meer. Ook het water in het Peelsche Suez-kanaal mag nu omkeren en voortaan haar nieuwe natuurlijke loop naar de Kaweische Loop gaan volgen. Het tunnelgedeelte van de Suez, nabij de watermolen, wordt nutteloos en verdwijnt op de kaart van het waterschap als watergang.

Belangrijkste bronnen

- Regionaal Historisch Centrum Eindhoven. Gemeentearchief Deurne 13180-84-63 en -64
- Deurnewiki
- Grontmij (1920). Adviezen ontginningen Deurne

Kapelletjes in de gemeente Deurne

Hans van den Broek

Een kapel dient voor een klein momentje van innerlijke rust

Herkomst van de kapel

■ Het woord 'kapel' komt van het Middeleeuws Latijnse woord *capella*. Dat is het verkleinwoord van *cappa*, dat 'mantel' of 'cape' betekent. Die term verwijst naar de halve heilige mantel van Sint-Martinus van Tours (4e eeuw). Martinus passeerde een halfnaakte bedelaar. Met zijn zwaard sneed hij zijn mantel in tweeën en gaf de ene helft aan de bedelaar. De andere helft kwam later als relikwie in handen van de Frankische koningen. Die halve cape werd bewaard in een kleine gebedsruimte. Dat was een tent of klein heiligdom. Die werd daardoor *capella* genoemd. Naar verluid

namen de Frankische koningen (de voorlopers van Karel de Grote) deze halve mantel vaak, als een soort mascotte, mee op hun veldtochten.

Uiteindelijk raakte het gebruik van de term *capella* voor kleine gebedshuizen vanaf de 7e eeuw ingeburgerd. Dat was dan een kleine gebedsruimte die geen parochiekerk was. De adel had namelijk destijds een 'eigen kerk'. De gewone

Afbeelding 1. Sint-Martinus snijdt zijn mantel middendoor en geeft een helft aan een bedelaar. Tekening van Sjeff van der Voort, 1948.

gelovigen mochten soms daar gaan bidden. Een gewone kerk had een vaste pastoor en wekelijkse diensten, een kapel meestal niet.

De vroegchristelijke missionarissen, zoals onze Willibrordus en Bonifatius, lieten vanaf 700 het volk de plaatselijke 'heilige' heidense bomen, de eik van god Wodan (Woensdag) of de linde van de godin Freya (Vrijdag) omhakken en ter plekke een kapel bouwen. Bij veel verzet tegen het omhakken werd een kapel naast de eik gebouwd, zoals in Overasselt.

Dan groeit vanaf 800 de bevolking en ontstaan parochies. Veel kapellen worden nu groter en gaan geleidelijk over in een kerk. Soms komt de prikkel tot het stichten van een nieuwe kapel, die later eventueel kerk wordt, voort uit de wens dat de boeren op zondag niet meer zo ver hoeven te lopen. Zo zijn kapellen ontstaan in Duffel en Roermond. Verscheidene kapellen worden gebouwd vanaf 1400. Zo verschijnen ze in kloosters, ziekenhuizen of kathedralen.

Soorten kapelletjes

Een kapel is meestal toegewijd aan Maria of een heilige, óf ontstaat door een specifieke gebeurtenis. We kunnen ze in vijf groepen onderscheiden. *Wegkapellen*. Langs de weg of het veld, ontstaan als bescherming voor reizigers tegen beroving of onweer. Vaak staan ze op een van oudsher gevaarlijk geachte samenkomst van drie wegen, de driesprong.

Bidkapellen worden gebouwd uit dankbaarheid, als herinnering aan een genezing, redding of als verzoek om steun of goede oogst. Soms is het een tot kapel uitgegroeid kruis dat een eenling neerzette ter herinnering aan een genezing, of het voldoen aan de belofte bij ziekte. Zo liet in het Belgische Stoepe in 1731 een blinde, die ineens weer kon zien, vijftien kapelletjes bouwen uit dankbaarheid. De bidkapel van de heilige Rochus te Boxmeer ontstond om een epidemie van de besmettelijke dodelijke rode loop af te weren en te beëindigen. De Corneliuskapel in de Zeilberg is populair voor kinderen. Cornelius werd te hulp geroepen tegen het optreden van stuipen bij koortsige kinderen. De Esdonkse spijkerkapel ontstond als dank voor genezing van syfilis bij een Spaanse Majoor. En Vlierden kende tot 1648 een kapel voor Maria als Onze Lieve Vrouw in het kraambed. Hier gingen zwangere vrouwen voorafgaand aan hun bevalling om hulp vragen. *Grafkapellen*. Op begraafplaatsen laten welgestelde families soms een kapel boven of naast het graf van hun overleden, soms beroemde, familieleden bouwen. De grafkapel in Vlierden van de familie Maurissens is hiervan een voorbeeld.

Mariakapellen. In deze kapel staat meestal een Mariabeeld of hangt een Maria-icoon. In veel verhalen over het ontstaan van een Mariakapel wordt ter plekke een Mariabeeldje gevonden door een herder. Maar als men het naar elders brengt, komt het steeds terug op dezelfde plaats. Dat is een niet te negeren hemels signaal. Precies dáár wordt dan maar een kapelletje gebouwd of het beeldje in een oude holle boom gezet. Vaak is dat de gekerstende eik van de heidense god Wodan. De toenemende Mariavereering hangt ook samen met de kerstening van het volk tussen 600 en 1100. De heidense godin Freija maakt in haar heilige boom, de linde, plaats voor Maria. De lindeboom wordt tot Mariaboom gemaakt en dus komen op die plekken veel Mariakapelletjes te staan. Zo ontstaan de bedevaartsoorden Uden in 1358 met Onze Lieve Vrouw ter Linde. Of Ommel waar in 1440 een op een hek gevonden Mariabeeldje tijdelijk in een houten kastje, 'kes-ke', in een oude lindeboom gezet werd. Soms gebeuren er wonderen dankzij Maria en wordt de kapel een bedevaartsoord zoals Kevelaer of Ommel.

Herdeningskapellen. Deze worden gebouwd als eerbetoon of smeekbede aan Maria bij oorlog of rampen. Daar is onze Maria Vredeskapel er een van.

Kapellen werden vaak onderhouden uit de opbrengst van tienden en erfenissen.

De 'Deurnese' kapelletjes op een rij gezet

Kijken we eerst naar van ouds bekende of verdwenen kapelletjes.

De Hubertuskapel te Liessel

Deze kapel heeft van oudsher een stevige plek midden in de Liesselse gemeenschap. Het Liesselse Hubertusgilde is rond 1331 opgericht, en naar verluidt, het oudste Hubertusgilde van Europa. De edelman Hubertus werd tijdens een jacht bekeerd en werd uiteindelijk bisschop van Luik. Hij wordt patroon van de jacht en dus ook van honden en daarvan afgeleid beschermers tegen hondsdelheid.

In 1350 bouwden de Liesselnaren dus een kapel toegewijd aan Maria en Hubertus. Veel pelgrims kwamen hier bidden tegen hondsdelheid. Na de vrede van Munster in 1648 komt die pelgrimage ten einde. De huidige kapel is nieuw gebouwd in 1984 nadat de vroegere kapel net na 1900 werd afgebroken. Ze bevat gebrandschilderde ramen waarop Willibrordus, Bonifacius, Maria en Johannes staan afgebeeld.

Afbeelding 2 en 3. Hubertuskapel: Mariaraam en Hubertusbeeldje.

Grafkapel van de Maurissens

De grafkapel van de Maurissens te Vlierden staat sinds 1926 op de plek van de vroegere dertiende-eeuwse kapel van Maria in het Kraambed. In die eeuwen was dat een toevluchtsoord voor zwangere vrouwen die om hulp gingen vragen voor de bevalling. Het Vlierdense altaar van Maria in het kraambed werd mogelijk gesticht door Maria van Brabant (1189-1260), dochter van hertog Hendrik I van Brabant, weduwe van de Duitse keizer Otto IV en hierna van graaf Willem I van Holland. Zij was rond 1245 de stichteres van het klooster Binderen onder Helmond.

De norbertijn Wichmans schrijft in 1632: 'dat de keizerin bepaalde bezittingen in het dorp Vlierden aan het klooster vermaakte en er de verplichting aan verbond om wekelijks drie missen te lezen in het heiligdom, dat ze in datzelfde dorp ter ere van de Moeder Gods had gesticht. Dit heiligdom wordt "Sancta Maria in Puerperio" (Heilige Maria-in-het-kraambed) genoemd.' De kerk verbood tijdens het Concilie van Trente (1545-1563) deze afbeelding van Maria in het Kraambed. In 1614 beval bisschop Zoes van 's Hertogenbosch om het altaar van Maria in den Kraambedde te verwijderen. Een dergelijke afbeelding van Maria was niet goddelijk genoeg. Maar in 1630 was de Vlierdense kapel desondanks nog steeds een ware bedevaartplaats. Het definitieve einde kwam in 1648.

Afbeelding 4. Grafkapel van Jonkheer de Maurissens.

De huidige grafkapel is een eerbetoon van Ernestine Euphrasia Virginia Alexandrine, Freule de Maurissens, aan haar vader: Jonkheer Ridder Ignatius Xaverius Josephus De Maurissens. De Jonkheer overleed op zijn kasteel op de Baerschot in 1852. Op 2.10.1926 werd de eerste steen voor de grafkapel gelegd door de hooggeborene Freule Ernestine. De adellijke familie De Maurissens bewoonde in de 19e eeuw een buitenhuis op de Baerschot. Ze bezat in de 19e eeuw in de omgeving van Deurne en Vlierden veel boerderijen. Deze grafkapel is gebouwd op de plek waar voorheen de toren van de Vlierdense kerk stond.

Antoniuskapel op de Veltheuvel

Verdwenen is de Antoniuskapel op de Veltheuvel. Die kapel lag ongeveer ter hoogte van de huidige Liesselseweg Fabrieksstraat, net over de spoorwegovergang. Deze kapel werd, samen met een gasthuisje (!), al vermeld in 1418. In die tijd was Antonius de heilige die speciaal werd aangeroepen voor genezing van het Heilig Vuur. Dat werd veroorzaakt door gifstoffen in beschimmeld graan.

De hierna vermeldde kapelletjes stammen allen uit de tijd van het Rijke Roomse Leven.

De Corneliuskapel 1914 Zeilberg

Aan de kerkhofzijde van de Zeilbergse kerk staat in de Corneliuskapel een fraai groot Corneliusbeeld. Hoe kwam de Corneliusverering in de Zeilberg? De heilige Cornelius werd door een pastoor graag tot voorkeursheilige van de parochie gekozen. Dat leidde namelijk vaak tot het ontstaan van

Afbeelding 5 en 6. Cornelius ernaast zijn altaar met Mariabeeld.

een bedevaart. De Corneliusdevotie in de Zeilberg begon in 1914 dankzij pastoor Piggen. De heilige Cornelius, een paus, draagt op zijn hoofd een tiara en in zijn hand een pauselijke kruisstaf met drie dwarsbalken. In zijn andere hand heeft hij een hoorn. Hij werd op 16 september 252 onthoofd. Al eeuwenlang is hij bij de boeren geliefd als beschermer van het vee. Boeren roepen hem aan voor ziekten bij gehoornd vee, hoenders met stuiptrekkingen en varkens met draaiende ziekte. In jonge gezinnen riep men hem vooral aan tegen de kinderstuipen. Was in een familie een kind overleden aan de vallende ziekte, dan kregen hierna komende kinderen de naam Cornelius als bescherming mee.

De dubbele rode pioenroos heette ook wel Cornelisroos. Het dragen van een snoer met zaaddozen van deze roos om de hals zou beschermen tegen vallende ziekte, jicht en tandpijn, zenuwkrampingen en blaasjesziekte. Een kind met stuipen kreeg een snoer van zwarte pioenrooskralen of wortelknollen rond de hals. Waren ze in wijwater geweeft, dan heetten ze Sint-Corneliuskralen. Corneliusbeeldjes waren populair en werden vroeger aan de kerkdeur verkocht door de koster, Willem Mansvelders. Dat was te doen op Cornelius' feestdag, de zondag rond 16 september. Dan stond Willem met een tafel vol rozenkransen, kaarsen, bidprentjes en Corneliusbeeldjes paraat.

Kapel Onze Lieve Vrouw van de Heitrak 1932

Pastoor Snoeijts schonk in 1932 een mooi antiek houten Mariabeeld aan zijn parochie. Dit op voorwaarde dat er een kapelletje voor gebouwd zou worden. De gemeente Deurne stelde op verzoek een stukje gemeentegrond beschikbaar voor een jaarlijks betaling van 25 cent. Dus kwam de

Afbeeldingen 7a, 7b, 7c. Parmantig staat op de Heitrak midden tussen twee statige paardenkastanjes het Kapelletje van Onze Lieve Vrouw van de Heitrak.

kapel er. Ze werd op de feestdag van Maria-ten-Hemelopneming ingewijd met de wens: 'Onze Lieve Vrouw van Heitrak, zegen en bescherm onze gezinnen'. Het kapelletje werd in de oorlogsherfst van 1944 door granaatscheren getroffen maar het Mariabeeld bleef onbeschadigd. Ondanks dat verscheidene opeenvolgende Mariabeelden gestolen zijn, heeft Maria nog steeds haar plek in de harten van de Heitrakkers behouden. Vanwege de diefstallen werd het voorzien van een smeedijzeren hek. In 1989 werd de kapel gerenoveerd.

Sint-Jozefkerk Cunera 1938 Deurne

De Cunerakapel in de kerk van de Sint Jozef dateert uit 1938. Cunera is beschermheilige tegen keel- en veeziekten. De gebrandschilderde ramen zijn vervaardigd

Afbeeldingen 8. Cuneraraam in Sint-Jozef; kapel met Maria-icoon.

Afbeeldingen 9. Cuneraraam in Sint-Jozef; kapel met Maria-icoon.

door Hendrik en Pieter Wiegersma.

De Willibrorduskapel op de Hoek Heieind Dolhuisstraat

Deze kapel kwam tot stand op initiatief van pater Antoon Munsters. Aanleiding was de herdenking in 1939 van het overlijden van Willibrordus 1200 jaar eerder in 739. Munsters zelf was in de naastgelegen boerderij geboren. In 1941 werd de kapel ingewijd.

Afbeeldingen 10 (links) en 11 (rechts). Kapel Heieind en Pater Antoon Munsters.

De Maria van Binderenkapel

De Maria van Binderenkapel is gebouwd aan de Hazeldonkseweg in Vlieden in 1941. Vanuit dit kapelletje liep vroeger een zandweg naar Ommel voor de bedevaartgangers die uit Liessel kwamen. Deze minikapel is opgericht in de oorlog, augustus 1941, en gebouwd van de afbraakstenen van een oud bakhuisje.

Afbeelding 12. Maria van Binderenkapel.

Hoewel de naam het suggereert, heeft het geen directe relatie met het klooster Binderen in Helmond. Wel waren de nabijgelegen hoeven Vorst, Ruth en Hazeldonk bezit van dit klooster.

Sinds jaar en dag staat er een offerblok waarin je niet alleen muntgeld maar ook opgevouwen briefjes papiergeld of gebedjes kunt stoppen.

De naam Binderen geeft een afgegrensd stuk grond van ruim een hectare aan: de Bunder. Dat was de hoeveelheid land die op een morgen met een span ossen beploegd kon worden.

De Maria Vredeskapel

De Maria Vredeskapel achter het Klein Kasteel. In februari 1944 hoopte men vurig op het einde van de oorlog. Daaruit ontstond het plan voor deze kapel. Ze werd toegewijd aan Onze Lieve Vrouw en door de parochianen aan pastoor Witlox aangeboden vanwege zijn 25-jarig priesterschap. De grond werd spontaan geschonken. Het riviertje de Vlier liep aanvankelijk gedeeltelijk onder de kapel door. In de jaren zestig is de Vlier naar het noorden verplaatst.

Het grondwerk van de kapel is als gebaar naar de gemeenschap mede verricht door een man met de bijnaam Bolkas. Die had, in 1910, toen hij werd betraptd tijdens een inbraak in Deurne in paniek een oude man vermoord. Antoon Coolen schreef er het verhaal 'de goede moordenaar' over.

Pieter Wiegersma ontwierp voor de kapel zes fraaie gebrandschilderde ramen: Maria en vijf krachtige bijbelse vrouwen: Eva, Mirjam, Deborah, Judith en Esther. Maar een zelfbenoemde 'zieneres' Janske van Steenber-

Afbeelding 13 en 14. De bijbelse Judith 1944. Huidig raam vissen 1999.

gen fluistert de pastoor in dat die vrouwen onzedig zijn afgebeeld. Zelfs de bisschop gaat hier in mee. De mooie ramen worden weggehaald en jaren later vervangen door de huidige ramen. Maar... (helaas pas) in 1950 wordt Janske door 'Rome' ontmaskerd als een oplichtster. Drie van die 'onkuise' ramen van Wiegersma bestaan tegenwoordig nog. Op de huidige ramen in de kapel zijn (wederom door Wiegersma) afgebeeld: vogels, vissen, een boek, bloemen en een dansende Miriam.

Corneliuskapel Griendtsveenseweg - Blasiusstraat

Dit Corneliuskapelletje in de Zeilberg dateert uit 1999 en is een geschenk van de carnavalsvereniging aan de Zeilbergse gemeenschap. De toewijding aan Cornelius is te danken aan de Zeilbergse prins carnaval. Die heette

Afbeelding 15. Het Corneliuskapelletje op de hoek van de Blasiusstraat Beatrixstraat.

op het moment van schenking ook Cor. Tijdens de carnaval ging hij deftig als 'prins Cornelius' door het leven.

Kapel Antonius Abt Haageind

De Antonius Abtkapel is in 2003 gebouwd door de gildebroeders van het Antoniusgilde. Naast het kapelletje staat de schutsboom. Hier wordt elke twee jaar op de vogel geschoten om uit te maken wie koning van het gilde wordt. Vanwege de kleur van hun uniformen wordt dit gilde de 'groene schut' genoemd. De patroon van het gilde is Antonius, een kluizenaar levend in de Egyptische woestijn waar de duivel hem probeert te verleiden. Hij sterft 105 jaar oud in 356. Hij werd aangeroepen tegen de ziekte van het heilig vuur. Dat is een besmetting van het roggebrood met een gifstof afgescheiden door de ergotismeschimmel. Mensen werden door dit gif kreupel en verloren vingers en tenen.

Antonius wordt begeleid door een varken (symbool voor de duivel); hij loopt met een T-vormige kruk en een belletje.

Afbeeldingen 16, 17 en 18. Antonius Abt kapel 'boerentunnis' Antonius de kluizenaar aan het Haageind.

De breischei

Hans van den Broek & Hans van Hoek

■ Een breischede, ook wel breischei of breihout genaamd is een steuntje voor de achterkant van een breinaald. Vooraan in de breischei is een soort koker-tje uitgehold. Dit diende om tijdens het breien de werknaald in te steken. Meestal werd het breihout vastgemaakt in een schort of broekband. Door dit steuntje hoefde de naald niet meer met de volle hand vastgehouden worden. Zo kon de breier de breiselheid opvoeren terwijl het gewicht van het breisel werd opgevangen. De naald werd in feite iets 'verlengd' en de kleding werd tegelijkertijd beschermd tegen de scherpe punt aan de achterkant van de naald.

Afbeelding 1. Boekje van H. Wiegiersma.

Een breischede is meestal van hout en ongeveer 20 cm lang. In het midden zit een gaatje waar een breinaald ongeveer 3 centimeter diep ingestoken kan worden. Om onnodig uithollen te voorkomen zit wat tin of lood op de 'bodem'. De breischei werd veel gebruikt door schepers (schaapherders), boeren en vissers. Ze was recht, gebogen, gehoekt of spatelvormig. Man-

nen staken de schede aan of achter hun broekband, middenvoor en recht op. Meisjes en vrouwen staken de rechte (soms gebogen) breischede achter de schorteband, meestal iets schuin of vrijwel liggend.

Afbeeldingen 2 en 3. Kop van een breischei met kokervormige holte voor de breinaald.

Afbeelding 4. Zo werd een breischei bevestigd.

De breischede werd hoofdzakelijk als ondersteuning gebruikt bij het kousen breien. Het gebruik van de breischede bood veel voordelen. Eigenlijk is het vreemd dat dit handige hulpmiddeltje vrijwel geheel in onbruik is geraakt. De oudste breischede is bekend uit Engeland 1620. Een breischei is dus (zoals soms wordt gedacht) géén koker om breinaalden in op te bergen.

Hendrik Wiegersma had in de jaren twintig al snel gezien dat veel houten breischeien kunstig bewerkt waren.

Afbeeldingen 5 en 6. Afbeeldingen van breischeien uit het boekje van Wiegersma.

Van deze vorm van volkskunst had hij er, in korte tijd, [naar eigen zeggen] in 1926 al 500 verzameld. Ze waren afkomstig uit de periode 1650-1890. Hendrik sprokkelde zijn collectie samen tijdens zijn huisbezoek bij zieken in de streek.

Breischei aftroggen niet gelukt

Bij het gezin Raemaekers is één van de drie zoontjes ziek.

Wiegersma bekijkt de zieke, geeft advies en kijkt vervolgens de huiskamer rond. Dan ziet hij op de schouw een schone breischei liggen en roept: 'Vrouwke, die is voor mij'. De moeder zegt prompt: 'Geen sprake van. Die is nog van mijn oma geweest, die geef ik u niet mee'. Wiegersma stopt haar een rijksdaalder in haar hand. 'Toch wel'. Zij geeft het geld terug. 'Ik geef hem niet mee'. Wiegersma gaat onverrichterzake weer weg. Verteld door Johan Raemaekers, 19 nov 2025.

Afbeeldingen 7 en 8. Breischeien uit het boekje van Wiegersma.

Elders blijken ook nog breischeien bewaard te zijn. In het museum van Heemkundevereniging de Moennik in Helden beheren ze liefst honderd breischeien van de plaatselijke verzamelaar Frans van Dooren.

Overigens blijkt uit onderstaand tekstje dat Hendrik Wiegersma zelf het verzamelen van deze breischeien als een niet al te belangrijke hobby beschouwt. Hij schenkt een exemplaar van zijn breischeiboekje aan de Deurnese pater Antoon Munsters. Munsters is dan al zeer deskundig in de geschiedenis. Zo gezegd is het iemand met wie Wiegersma 'op voet van gelijkheid wil communiceren'. Hij schrijft in zijn boekje: 'Beste pater Munsters, Neem dit brochure'tje niet te ernstig op; het is geweest: "een dralend pogen" Vriendelijke groeten, H. Wiegersma

Deurne, Jan. '20

Het tweede jaar van dienstbaarheid.'

Afbeelding 9. Vanaf de 13e eeuw worden in Nederland kledingstukken gebreid. 14e-eeuwse afbeelding: Maria is hier al een hemd aan het breien.

Stationsstraat 73
5751 HC Deurne

E: info@heemkundekringdeurne.nl
www.heemkundekringdeurne.nl
www.deurnewiki.nl

